

Отримано: 5 вересня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: manasko86@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-106-108

Мисик О. А. Кольористичний етнокультурний код у поезії І. Калинця. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 106–108.

УДК 811.161.2'42:[81:39] Калинець

Мисик Оксана Андріївна,
кандидат філологічних наук
Тернопільський національний медичний університет
імені І. Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України

КОЛЬОРИСТИЧНИЙ ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ КОД У ПОЕТИЦІ І. КАЛИНЦЯ

У статті досліджено мовну об'єктивацію кольористичного етнокультурного коду в поетичних текстах І. Калинця. Простежено форми вербалізації білого, зеленого, золотого, синього, червоного та чорного кольорів, описано їх етнокультурну семантику. З'ясовано, що кольоративи у складі тропів осі псевдототожності у досліджуваних текстах характеризуються яскравим аксіологічним забарвленням, є полісемантичними й амбівалентними, часто апелюють до ментальної та емоційної сфер, частіше маркуючи сакральні ситуації любові, смерті, полісвіттів (казковий, «чужий простір»). У структурі тропу кольоратив є дескриптором осмислюваного поняття, при цьому семантика кольору контамінується з етнокультурним значенням або нівелюється.

Ключові слова: тропи, етнокультурний код, кольоратив, поетичний текст, І. Калинець.

Oksana Mysyk,
Candidate Degree in Philology
Ivan Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine

COLORISTIC ETHNOCULTURAL CODE IN I. KALYNETS' POETICS

The article deals with the study of the linguistic objectification of a coloristic ethnocultural code in I. Kalynets' poetic texts. The tropes of the axis of pseudo-identity selected from the collections "Awakened Muse" and "Slave Muse" are the material of the study.

It has been found that the coloristic ethnocode in I. Kalynets' poetry is objectified mostly in tropes with components indicating white, green, gold, blue, red and black colors. The forms of verbalization of these colors have been traced, and their ethno-cultural semantics has been described.

It has been established that color images in I. Kalynets' poetic thesaurus are polysemantic and ambivalent, usually appealing to the mental and emotional spheres. Colors as the components of the tropes of the axis of pseudo-identity more often mark the sacred situations of love (red), death (white, black), polyworlds (fairy-tale (gold), "alien space" (green)).

The ethno-cultural meaning of the color determines its descriptive function. The semantics of color is either contaminated with ethnocultural meaning or leveled. The image of the subject of comprehension is modeled by activation of the ethnocultural meaning of the color, while duplicating (white angel), intensification (black sadness) or giving a new quality (green moon), an indicating intertextuality (green Gospel).

I. Kalynets' associative-minded orientation on folk culture has been confirmed, peculiarities of the individual and authorial reception of Ukrainian ethno-cultural representations in his tropical system have been revealed.

Key words: tropes, ethnocultural code, color, poetic text, I. Kalynets.

Аналіз мови художніх творів в аспекті об'єктивації етнокультурної свідомості є одним із актуальних питань сучасних лінгвістичних студій. Подібні дослідження дозволяють не лише з'ясувати особливості мовомислення окремого автора як представника етносу, а й описати традиційні риси менталітету народу, простежити зміни в його культурному просторі на певному історичному етапі. Проблеми культурного потенціалу мовних знаків присвячені праці Т. Вільчинської, І. Голубовської, В. Жайворонка, Л. Савченко, М. Скаб, Н. Слухай та ін.

Метою запропонованої статті є аналіз об'єктивації кольористичного етнокультурного коду у поезії Ігоря Калинця. Матеріалом дослідження послужили тропи осі псевдототожності, вибрані зі збірок «Пробуджена муза» і «Невольнича муза», у яких представлений «екзистенційний пласт світу українства», а мова творів є «істинним ціннісним генотипом українства» [3, с. 23-24]

Кольористичний етнокод у поезії І. Калинця об'єктивується у тропях із компонентами – кольоративами, що реалізують етнокультурні уявлення, пов'язані насамперед із білим, зеленим, золотим, синім, червоним та чорним кольорами.

Білий колір реалізується формами *білий, біла, біле, білі*, оказіоналізмами *білогрекий* та *білотінні*, представленими частіше в метафоричних епітетах, що нерідко виступають компонентами метафори, персоніфікації, метафори-порівняння, порівняння тощо.

У поетичній картині світу І. Калинця білий колір зазвичай характеризується позитивним емоційно-оцінним забарвленням, є полісемантичним та експлікує низку етнічно зумовлених смислів, зокрема в об'єктній позиції: 1) «символ святості»: *І білий бог з осяяних верхів / косу відкине, радісно уздрівши / мадонну і дитя між лопухів* [1, с. 69]; *Білому Ангелові мало мого слуху / що обдаровує Троянду в росяне / зітхання* [2, с. 115]; *дочекалися снігу / як манни / білого переродження / душі пейзажу / прийдіте поклоніться / постріблені волхви / з миром інею / з високим кадилом морозу* [1, с. 299] (у перших двох контекстах вказане значення увіразнює також сакральна семантика, властива суб'єктам осмислення – *Богу* та *ангелу*; у третьому – за допомогою кольоратива як дескриптора снігу моделюється сакральний образ опоетизованого зимового пейзажу); 2) «уособлення моральної чистоти»: *Хай на підложжі підлості пасуться титули, / останньо чисті, як поярка – біла вовна* [1, с. 96]; *чиста моя лілея / з білим бездонним серцем* [2, с. 277]; *з білих лялечок хмар / мов з останніх полотен Ментуха / вгадуєш білі постаті друзів / що залишилися людьми* [1, с. 322]; *Я ваши тоді покинув дім, / кохання білотінні стіни / заслав доріг червоний дим* [1, с. 23]; *Цілюю білі руки руж, / бліді вуста пелюсток. / Для наших просвітлених душ / вони пречисте люстро*

[2, с. 52] (у двох останніх прикладах експлікується ознака «інтимності»: атрибут *білотінні* засвідчує перевагу світлого над темним через оксиморонний образ білих тіней, дескриптивна функція новотвору базується на актуалізації етнокультурного значення кольору, що моделює образ світлого, чистого почуття, а атрибути *пречисте, просвітлілі* увиразнюють псевдототожність білі *троянці* – *пречисте люстро для просвітлілих душ*); 3) «символ дівочої цноти»: *ноче, зібгана, як біле ложе у жмуття! Не ждавав він Твого віна і барв / преславною міста Острога – сяючі бані церкви на / червоному дні, – тільки барв трояндових уст, мечем / дівочий вінець здобувши. Ноче, зібгана, як біле ложе, / у жмуття! На сполох б'є балдахін німими дзвонами / золоті бахроми, на сполох кричать очі розп'ятої / невинності* [1, с. 253]; *Подієюють, що в її непорочний подолок / злітається вдосвіта біле птаство* [1, с. 78] (образи *білого ложа* та *білих птахів*, мотивовані етносимволікою кольоративу, контекстуально пов'язані з іншими образами, зокрема *очима розп'ятої невинності, дівочим вінцем та непорочним подолком*, через які опосередковано моделюється образ Діви); 4) «смерті»: *перед цими воротами / хам повинен зупинитися / ці ворота маленькі тернопіли / за ними біле полотно / на зеленому лузі / недоторкана держава / поезії за яку ми також / спізнаємо смак крові* [1, с. 235] (тут значення смерті контамінується із семантикою полотна, яке в українській етнокультурі також асоціюється зі смертю, жертвоністю; у вірші *біле полотно* як дескриптор поетичної творчості символізує жертвову працю, зокрема творчість поетів-дисидентів). Семантику смерті кольоратив *білий* об'єктивує і в таких контекстах: *а в льохах лиш біла кість / глодає ланцюги залізниці* [1, с. 286]; *у білопільі / біла панія / на білокість важить / білопілья се сніг / біла панія смерть / а білокість що козаком звалось* [2, с. 331-332]; *А нам може здатися, / що Витік – / слід останнього подиху на люстерку / от-от обірветься / раз і назавжди / у білу, / аж до чорного відчаю, ніч* [2, с. 492]; *біла карета забрала Вас / Никифоре* [1, с. 167]; *світлина Алли Горської / біле віконечко у нескінченність / за яким не видно овидів / ні синього ні зеленого навіть чорного / хто ще відійшов / не встигнувши потиснути руки / начебто вийшов по хліб і вино* [1, с. 281] (кольоратив *білий* виступає дескриптором *ночі* як локусу смерті та *карети* як медіатора між світами; в останньому контексті з поезії «Прощання», змальовуючи сакральну ситуацію переходу в потойбічний світ, митець вдається до білої барви для вираження контрасту між життям і смертю); 5) «символ світла» (*В білий день, день у день зі свічкою / серед люду, як на полюдді...* [1, с. 80]; *там залишилася / рука / яку я поцілував / у білий день* [1, с. 297]; *поверталися очі з мандрівки / зі світу білого* [1, с. 184]; *вже світу білого не видно / поза Тобою* [1, с. 269]; *І я вже по світі білим / вічним іду подорожнім* [1, с. 35]; *Ти – Білий Світ* [2, с. 461]; *встраждай ніч останню / шелест білого місяця в очеретах* [1, с. 277]; *а білій зорі те / що згасла вона / мільйони літ до нас* [1, с. 125] (семантика світла разом із колірною ознакою, очевидно, послужили одним із мотиваційних чинників для авторського неологізму *білогрекий*, який поет вживає стосовно місяця: *Білогрекого місяця по золотих зарінках / я відвік зустрічаю як палець сам* [1, с. 37]; 6) «той, що уособлює красу (у стосунку до людського тіла)»: *Оглянувся – й в оці застигли / подолків повабливи сплеск, / білі заголені стегна* [1, с. 180]; *лиця зіперла лагідне овалля / на лебединих рук веселку білу* [1, с. 68]; *твоє тіло / білий човник / кинутий на поталу / мутній воді / асфальту* [1, с. 190] (псевдоотождження тіла з білим човником засвідчує особливості авторського мовомислення, зумовленого, очевидно, асоціаціями з фольклорними образами білого личка, білих ручок, що символізували красу; інтенсифікацію зазначеної ознаки забезпечує протиставлення *білий – мутний*); 7) «символ життя»: *І враз діждався від свічки освітлення, / її безжального жала, як суду. / Чи ж маю право на біле тіло, / чи смію сподіватися свічного милосердя?* [1, с. 80]; *Та враз змія стрепенулась, / метнувши очима лють, – / навколо білої шиї / тісну затягла петлю* [1, с. 177]; 8) «уособлення світлого (позитивного) як антипода темного (негативного)»: *інколи / видавалася Ти білою вороною / серед гайвороння* [1, с. 245]; *на біле мовив би / чорне / коли б не спізнав / на чорне мовлю біле / бо задля тебе* [1, с. 153-154]; 9) «символ смутку, скорботи»: *жаль мені / білої сльози* [1, с. 262].

Золотий колір представлений формами *золотий, золоті, золота, золоте, золотогора, яро-злата, золотовустий, щирозолотий, квітчасто-золотий* в об'єктній позиції у складі метафоричного епітета, що часто входить у структуру інших тропів координат псевдототожності, подібності, аналогії. У позиції об'єкта зіставлення кольоратив реалізує сім етнокультурних значень: 1) «атрибут сакрального»: *Від квітчасто-золотих фонів / відтулялися святі мої предки* [1, с. 27]; *Мандрує писанка по мисочках / із цибулиним золотим узваром* [1, с. 30]; *З розпуки дробилися на дровиття / золоті грона іконостасу* [1, с. 58]; *коли символює віри у землю / в її цюлітній політок / стали два золоті колоски / лагідний герб черняхівський* [2, с. 42]. Здебільшого пряме значення кольоратива є нерелевантним, а сакральний образ моделюється через актуалізацію саме етнокультурного значення: *За один поцілунок сплачуєм вічну ренту / білогрекому місяцю і золотим небесам* [1, с. 37]; *Тепер я птахом полетів / за голубим солодким димом / в отецькім небі золотім* [2, с. 160]; *Лилося із твоїх очей / на мене золоте причастя* [1, с. 36]; *засвідчує археологія / городище чорнобору / золотокошу столицю / священного дуба* [1, с. 140]; 2) «дескриптор надприродних істот»: *золоті вуса (Перуна) русалкам пішли на прикраси* [1, с. 61]; *Зустрічаєш мене, Ладо, на тихосвітніх горах / у золотому шоломі, мов Софійська дзвіниця* [1, с. 74]; 3) «символ достатку, багатства» (здебільшого кольоратив виступає дескриптором зернових культур): *лантух золотої пшенички* [1, с. 328]; *З води, з пречистої роси, / з дуги-веселки-радівниці, / із яро-злотої пшениці* [2, с. 88]; *на золотих коругвах / зійшов серп* [2, с. 327]; *під попелом ночі / під сном у сні / спить золотий сніп* [1, с. 148]; *остерігаюся пам'яті / про тендітні пелюстки / на наших золотих ланах* [2, с. 121]; 4) «уособлення чогось дорогого, цінного»: *У твою золотому оці мала невітїна слізка* [2, с. 119]; 5) «символ сонця»: *ти мурашко і навіть ти / лишайнику слухайте проповідь / золотовустого сонця* [1, с. 356]; *і мої віришки / забрали / один про сонечко / що як золота криничка* [1, с. 333] *золоті павучки сонцепаду* [2, с. 46]; *тільки сонце / п'є та п'є / калинову воду / через золоті соломинки* [2, с. 145]; 6) «маркер досконалості»: *Від стріхи до високих сцен / омелодійнена завія – / і щирозолотим вінцем / той герб обвила Соломія* [2, с. 67]; 7) «атрибут казкового»: *дорогою перестрів її (веселку) / князенко Соняшник / із золотим черевичком / в руці* [2, с. 144].

Зелений колір вербалізується атрибутивними формами *зелений, зелена, зелене, зелені, зеленіший, смарагдовий, смарагдова* та композитом *зеленолезі* в об'єктній позиції, де актуалізує такі етнокультурні значення: 1) «усталений атрибут рослин, природи» (поширений у творах, в яких поетизуються рослинні образи): *І тоді ти мене то підносиш, то нищиш, / спалюєш на зеленолезих ватрицях трав* [1, с. 72]; *агрус продукуватиме / зелені кульки оскоми* [1, с. 341]; *стяг зелений лісу* [1, с. 142]; *нарешиті і він (травень) займає голову / смарагдовою короною* [2, с. 325]; *під зеленим наметом / винограду* [2, с. 15]; *Сумне і похиле Дерево – / зелена ліра мого краю, / журба Глібова* [2, с. 105]; *не тільки квіти і квітчасті шати – / пошматований мечами з усюди / зелений коровай вітчизни* [2, с. 482]. Нерідко саме актуалізація етнокультурних значень кольореми є ключовою.

чем до розуміння метафори: *А хтось опісля, за гутіркою, помітить, / як у зелені шибки сплесне позолота* [1, с. 42] (модель псевдоотождження *листя – зелені шибки*); *ти потягнеш / на дно / зелену колицку / моєї вітчизни* [1, с. 301] (модель *природа – зелена колицка*); *аби воздати нам за барвінковість / за цупкість зеленої віри* [1, с. 320]; *зелене євангеліє лише гортає вітер* [1, с. 25] (сакральний образ природи осмислюється через об'єкт зіставлення – *зелене євангеліє*, що є інтертекстуальним та апелює до творчості Б.-І. Антонича); 2) «символ весни»: *зелений голос трави / коли це весна* [1, с. 305]; *Вуплітають дівчата зелені вінки гаївок / бо нема без Коструба верб'яних весен* [1, с. 46] (через уподібнення *зелені вінки – гаївки* опоетизовується обрядовість весняно-літнього циклу); 3) «маркер «чужого» простору»: *зелений місяць / непосіяний зійшов* [2, с. 151]; *Зализує звали язиком зеленим місяць – / цей язичного апокаліпсису рахманний свідок* [1, с. 61] (подібне значення кольоративів реалізує як дескриптор місяця, що в міфології інтерпретується як «інше сонце» [4, с. 201]. Схожа семантична ознака лежить і в основі моделювання язичницького образу місяця / місячного світла через уподібнення його до зеленого дьогтю, зеленої втоми: *Заздрісний місяць зеленим дьогтем / всі ворота в селі у ту ніч обмалав* [1, с. 39]; *Тільки з куманця місяця зелена втома, / як спозадавна, летіть так само й нині* [1, с. 76]; 4) «уособлення незрілості, молодості»: *не пожадав я гіркоти / дівочості був на десять літ зеленішим дівчино* [1, с. 108]; *зелене деревце / що боїться назвати / дідизною / грудку перегною* [1, с. 260]; *Світку у сповитку, / пуп'янку зелений* [2, с. 54]; *але не вір язикові / раз по раз бліє / бо це зелений* [2, с. 253-254]; 5) «символ смерті»: *А лемешеві під лезо / з-поміж високих зел / приречено і тверезо / зелена змія повзе* [1, с. 177] або *І жінка до мене живо / подалася обіруч, / заклала собі на шию / смарадковий обруч* [1, с. 177] (значення кольоративу контамінується з подібною семантикою фауноніма); 6) «атрибут демонічного образу»: *саме божевілля / вистромяє з очей як із-за трат / руки тонкі і зелені* [1, с. 277] (у такий спосіб автор моделює демонологічний образ божевілля).

Чорний колір представлений формами *чорний, чорна, чорне, чорні, найчорніше* в об'єктній позиції, де вони конотують вісім етносимволічних значень: 1) «символ смерті»: *Я повертаюсь навіки / на ваших руках / скам'янілих і непохитних / під чорним віком / панахиди* [1, с. 20]; *Замість весільної фати нап'яв фатум / чорну намітку на ясні очі* [1, с. 63]; *Ось вовче серце – чорний янгол смерті* [1, с. 172]; *Лежить наш труп у чорнім льосі / на дні німої самоти* [1, с. 248]; *нищить тіло чорним смерчем* [1, с. 279]; 2) «уособлення чогось важкого, безрадісного»: *найчорніше тисячоліття* [1, с. 29]; *з усіх чорних сторін білосвіту* [2, с. 43]; 3) «символ печалі, скорботи»: *Жінка з чорного металу, / жінка чорної печалі / над могилою припала / у мовчанні* [1, с. 69]; *Одну на цвинтарі я стрів – / зібгалась в ясну грудку, / щоб з домовиною у гріб / упасти в чорнім смутку* [2, с. 52]; *Пішло дівча у завійці / чорною вдовою* [2, с. 241]; 4) «дескриптор ночі»: *Чорні твої корови, як буй-тури, Іване, / несуть на рогах первісну ніч величаво* [1, с. 91]; 5) «атрибут, пов'язаний із чаклунством»: *[криве зілля] запродало / нечистому душу / по чорній книзі / віщує* [1, с. 175]; 6) «символ зла»: *за годину двобій з чорним / королем прокуратури* [1, с. 355]; 7) «маркер краси» (як дескриптор очей): *очі твої два чорні дзвони* [2, с. 49]; 8) «інтенсифікатор негативних відчуттів, емоцій»: *з чорної розпуки* [2, с. 505]; *слід останнього подиху на люстерку / от-от обірветься / раз і назавжди / у білу, / аж до чорного відчаю, ніч* [2, с. 492].

Червоний колір вербалізується форми *червоний, червона, червоне, червоні, багряні*, представленими, як і в попередніх випадках, в об'єктній позиції. Як дескриптор опоетизованих понять кольоратив реалізує такі етнокультурні значення: 1) «символ кохання»: *Раптом ця ніч, це одкровення червоне, / коли приходить кохання великий скрипаль* [1, с. 38]; *Ні разу на стикові наших долонь / не розвіяла червона ружа* [1, с. 78]; *на весільних багряних ложах / переливаються води життя* [1, с. 318]; 2) «атрибут вогню»: *Об руїни крешуть червоних блискавиць коні – / облюбовує собі Перун місце для капища* [1, с. 61]; *Бувало пустимо півня під Холодного безсмертя, / лопоче з полотна на полотно червоний...* [1, с. 95]; *Пробач мені! Я терпну від бажання / спалити видиво у полум'ї червонім* [1, с. 68]; 3) «символ крові»: *І з вуст по цілім коридорі / червоне гаддя поповзе* [1, с. 247]; *червона кров / дерев* [2, с. 31].

Синій колір представлений формами *блакитний, голубий, голубі, лазуровий, синій* в об'єктній позиції, де вони реалізують таку семантику: 1) «дескриптор неба»: *дзеркало синього неба* [1, с. 318]; *зі синього через блакить / до голубого лазурового / храму склепіння пісню / ілюзію здвигаємо / небо найнебесніше* [1, с. 330]; *небо розчинило / блакитний собор* [2, с. 433]; 2) «дескриптор моря»: *синій голос моря* [1, с. 305]; *Захочем вмерти, то умремо, / збудуєм з хвилі синій дах* [2, с. 167]; 3) «символ журби»: *віконце / головою не розбито / хіба під синім порогом / у сльозу зібгались* [1, с. 105]; *І дні печалі голубі* [2, с. 80].

Отже, кольористичний етнокультурний код заґрунтований насамперед на шести кольористичних образах – білого, зеленого, золотого, синього, червоного, чорного. Для кольоративів релевантною є позиція об'єкта зіставлення. Етнокультурне значення кольоративу багато в чому визначає його дескриптивну функцію у цій позиції. Семантика кольору або контамінується з етнокультурним значенням, або нівелюється. Через актуалізацію етнокультурного значення кольоративу – дескриптора осмислюваного поняття – моделюється образ суб'єкта, наприклад, через дублювання (*білий ангел*), інтенсифікацію (*чорна печаль*) чи надання нової ознаки (*зелений місяць*), вказівку на мотив уподібнення (*зелене євангеліє*).

Здебільшого кольористичні образи в поетичному тезаурусі І. Калиниці є полісемантичними та амбівалентними, зазвичай апелюють до ментальної та емоційної сфер. Кольоративи у складі тропів осі псевдототожності частіше маркують сакральні ситуації любові (*червоний*), смерті (*білий, чорний*), полісвіттів (казковий (*золотий*)), «чужий простір» (*зелений*)).

Аналіз етнокультурних кодів у творах письменників різного історичного періоду дозволяє змоделювати етнокультурну картину світу українського народу у динаміці. У цьому вбачаємо перспективу подібних досліджень.

Література:

1. Калинець І. М. Зібрання творів : у 2 т. Київ : Факт, 2004. Т. 1 : Пробуджена муза. 416 с.
2. Калинець І. М. Зібрання творів : у 2 т. Київ : Факт, 2004. Т. 2 : Невольничка муза. 544 с.
3. Москалюк В. М. Мова як естетичний космос українства. *Вісник Черкаського університету. Сер. Філософія*. 2008. Вип. 130. С. 22–32.
4. Українські замовляння / упоряд. М. Н. Москаленко. Київ : Дніпро, 1993. 309 с.